Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 17.051.061
у Запорізькому національному університеті
доктору наук із соціальних комунікацій,
професору кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності
Березенко Віті Віталіївні

ВІДГУК

офіційного опонента Стеблини Наталії Олександрівни, доктора політичних наук, кандидата наук із соціальних комунікацій, професора, професора кафедра журналістики та соціальних комунікацій Донецького національного університету імені Василя Стуса

на дисертаційну роботу Гавловського Дмитра Володимировича на тему «Інформаційні технології маніпуляції та пропаганди періоду російської агресії в Україні», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань Журналістика, за спеціальністю 061 Журналістика

Актуальність роботи не викликає заперечень, адже справді можна погодитися з автором, що «інформаційний простір перестав бути лише середовищем передачі новин і перетворився на один із ключових інструментів ведення війни». Саме пропаганда та численні маніпулятивні прийоми призвели до того, що громадяни сусідньої держави вважають виправданим військові дії на території України, бомбардування шпиталів та шкіл, а цивілізований світ боїться протиставити щось агресивним закидам Кремля. При цьому український матеріал є унікальним та важливим для вивчення не тільки в академічному середовищі для розуміння феномену сучасної інформаційної війни та протистояння їй, але й у практичній сфері. Адже Росія в інформаційному плані постійно атакує як сусідні, так і західні країни. І при цьому навіть на рівні урядів цих країн відсутнє розуміння того, якою має бути системна протидія руйнівному впливу.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації. Наукові положення та висновки є в цілому

обґрунтовані. Щодо узагальнень, систематизованих даних є зрозумілим, на основі чого робляться ті чи інші висновки, на які попередні розробки спирався автор. Також обсяг опрацьованого матеріалу є достатнім для того, аби висновки були репрезентативними.

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів. Науковою новизною є систематизація результатів досліджень професіоналів, що займаються протидією кремлівській пропаганді, зокрема, основні наративи, меседжі та прийоми цієї пропаганди. Окрім цього – запропонований механізм протидії пропаганді заслуговує на увагу, адже може бути покладений в основу розробки курсів з медіаграмотності та схожих дисциплін. Отримані результати становлять ґрунтовний корпус систематизованих даних, які дадуть змогу продовжувати дослідження роботи організацій, що протидіють пропаганді на наступних етапах російського повномасштабного вторгнення та мирного врегулювання.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці прикладного курсу з медіаграмотності та протидії пропаганді, а також способів вимірювання ефективності подібних курсів (вхідні та вихідні анкети). До того ж, як зазначено в роботі, запропонований модуль «формує у респондента не окрему технічну навичку, а цілісну модель поведінки в медійному середовищі повномасштабної війни», що є також важливим.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Результати дослідження відображені у чотирьох публікаціях у наукових фахових виданнях і стосуються типології фейкових наративів, вивчення окремих прийомів (дегуманізація противника), виокремлення шляхів протидії пропагандистським наративам тощо. Тож в цілому у цих публікаціях окреслено основні теоретичні положення, на які спирається автор, а наведений матеріал дозволяє їх ефективно проілюструвати. Також заслуговує на увагу достатній рівень апробації дослідження на наукових конференціях.

Відсутність порушення академічної доброчесності. У дисертації відсутні порушення академічної доброчесності. Такий висновок можна зробити на основі того, що усі положення містять чіткі посилання на джерела, а цитати є належно оформленими.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Загалом дисертація справляє позитивне враження, проте є й деякі зауваження.

Навряд чи треба розмежовувати зарубіжний та вітчизняний досвід дослідження інформаційних технологій маніпуляцій і пропаганди, адже існує низка досліджень зарубіжних вчених, створених на українському матеріалі. І оскільки Україна рухається в сторону Європи та західних академічних традицій, варто уникати такого поділу, аби показати, що ми знаходимося в одному просторі. І дослідження українських вчених цілком можуть бути вписані у загальний науковий дискурс дослідження пропаганди і, ширше, комунікацій. Аналогічно у другому розділі автор поділяє українські та міжнародні організації, які протидіють дезінформації. Проте вони також співпрацюють і роблять спільну справу. Хотілося б також, щоби на цьому було закцентовано в роботі.

Також порадимо авторові на майбутнє чіткіше дотримуватися структури наукового дослідження, де у першому розділі викладається теоретичне підґрунтя дослідження, вивчається історія дослідження основних понять, визначається дослідницька ніша, у другому – окреслюється методологія та методика, а у решті розділів описуються результати роботи з емпірикою. Наразі визначення та теоретичні обґрунтування зустрічаються по всьому тексту роботи, те саме стосується й методологічної частини. У деяких випадках виникають питання, як і що вимірювалося, на основі яких даних робилися спостереження.

Робота також виграла б, якби у теоретичному розділі була представлена модель, що б допомогла розмежувати деякі поняття. Наприклад, наратив, соціальний міф, меседж, фрейм тощо. Адже, повторюся, часом нові терміни

виникають в роботі по ходу пояснення отриманих результатів і ширша дослідницька картина не є до кінця зрозумілою.

Потребує уточнення трактування терміну наратив. Так, на стор. 49 зазначено, що «наратив за своєю природою спекулятивний: його розгортання неодмінно супроводжується маніпуляцією фактами, аргументами й контекстом, а вагому роль відіграє саме те, що в наративі замовчується або свідомо оминається увагою». Усе ж це стосується наративів пропагандистських. Якщо ж ідеться, наприклад, про якісну репортажистику чи документалістику, наратив не є обов'язково маніпулятивним, при його конструюванні не замовчуються факти, відсутнє свідоме оминання певних явищ чи подій.

У розділі 2 наявний огляд кремлівських меседжів по країнах. І тут не з усім можна погодитися. Наприклад, щодо країн Балтії зазначено, що вони «характеризуються як розвинені демократії з високим рівнем доходу, яким притаманна традиція національно-визвольного протистояння країні-агресору та реальне усвідомлення загрози вторгнення. З огляду на це кремлівська пропаганда диверсифікує меседжі для їхніх аудиторій, проте уникає меседжу «звинувачення Заходу», який тут виявляється завідомо неефективним». Сумнів викликає зауваження про «високий рівень доходів», а також те, що російська пропаганда «уникає звинувачення Заходу». Тут варто згадати і те, що у цих країнах проживають російськомовні громадяни, а Кремль нещодавно розпочав дезінформаційні кампанії на кшталт створення в інформаційному полі «народних республік»: Нарвської, Латгальської, Клайпедської тощо, де використовує традиційний набір наративів, у тому числі, і звинувачення Заходу. Та й загалом робота б виграла, якби була зосереджена територіально на певній зоні, яка є більш відомою та доступною для автора, а на усьому світі. Це б дозволило не просто переказувати результати досліджень, які були зроблені іншими, а викласти авторські спостереження та рекомендації.

Також робота виграла б від збільшення кількості емпіричного матеріалу, який би автор аналізував самостійно і зменшення кількості вторинного аналізу

даних. Зрозуміло, що досвід професіоналів, які протидіють пропаганді, важливо вивчати та систематизувати, але все ж Кремль постійно змінює і підлаштовує пропагандистські наративи та маніпулятивні прийоми під потреби часу. Тож вивчення цих тенденцій також становить інтерес.

Щодо розділу 4 та наведених там інструментів у випадку «розпізнавання наративу» (стор. 117) доцільно було б навести список найбільш узагальнених або ж стратегічних наративів, які слухачі курсу могли б розпізнавати. Адже, знову ж таки, не кожен наратив є пропагандою.

Під час знайомства із роботою виникло декілька запитань:

В роботі наведена систематизація кремлівських стратегічних наративів, але не зазначено, наскільки авторська систематизація відрізняється від уже наявних, які були розроблені як в академічній, так і практичній сфері.

У роботі на стор. 63 щодо внутрішньої російської аудиторії зазначено, що «Основним каналом системної трансляції наративів на внутрішню аудиторію залишаються телеграм-канали, а їх поєднання з ботофермами, координованими мережами акаунтів і мережами проксі-сайтів забезпечує безперервність та масштабованість впливу». Проте відомо, що в Росії телеграм практично заблокований. Враховуючи цей факт, чи варто відкоригувати це речення? І на які саме дані спирається автор, коли робить такий висновок.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Гавловського Дмитра Володимировича «Інформаційні технології маніпуляції та пропаганди періоду російської агресії в Україні», за своїм змістом, науковим рівнем, одержаними результатами та обсягом проведених досліджень повністю відповідає вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Зміст роботи та отримані результати відповідають спеціальності 061 – Журналістика і заявленій галузі знань. Зокрема, дисертація відповідає критеріям “Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії”, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022

року, а її автор, Гавловський Дмитро Володимирович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 061 Журналістика (галузь знань 06 – Журналістика).

Офіційна опонентка
професорка, докторка політичних наук,
професорка кафедри журналістики та соціальних комунікацій
Донецького національного університету
імені Василя Стуса Наталія СТЕБЛИНА